

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Internationale integratie in ecologisch perspectief

Wusten, H.H. van der

Citation

Wusten, H. H. van der. (1969). Internationale integratie in ecologisch perspectief. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(2), 208-212. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451109>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451109>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

LITERATUUR

INTERNATIONALE INTEGRATIE IN ECOLOGISCH PERSPECTIEF*

door H. H. van der Wusten

Het integratie-begrip wordt gemakkelijk in de mond genomen, maar moeilijk helder omschreven. Het voldoet als gespreksthema beter dan als onderzoeksinstrument. Waarschijnlijk is dat met de meeste centrale begrippen in de sociale wetenschappen zo. Hoe belangrijker ze zijn, hoe minder empirisch toegankelijk.

De auteur van het hier besproken boek heeft zich er niet aan gewaagd de term integratie in zijn titel op te nemen. Zijn werkstuk gaat er echter wel in hoge mate over. Russett beschrijft integratie als een verhouding tussen staten, waarin (het zijn zijn eigen woorden) de 'capabilities' de 'loads' overtreffen. Op gedragsniveau vloeit hieruit 'responsiveness' voort, dat is de kans dat verzoeken van één staat door de andere positief tegemoet worden getreden (p. 96). Responsiveness is dus een bereidheid om elkaar vriendelijk te bejegenen, een vermogen om gewelddadige conflicten te voorkomen, een geneigdheid tot onderhandelen, waarbij niet één partij duidelijk het onderspit delft enz. Integratie dient bij voorkeur te worden geïndiceerd aan wederzijds gedrag. Een andere benadering die zich enkel wil verlaten op de aanwezigheid van of de oriëntatie op overkoepelende instituten, wijst hij van de hand. Dat neemt evenwel niet weg, dat gemeenschappelijke instituten een bijdrage aan de integratie kunnen leveren.

Op de wereldwijde schaal die Russett voor ogen stond, was het niet mogelijk in één keer empirisch alle integratiemogelijkheden te onderzoeken. Daarom is zijn studie minder verstrekkend. Met groot technisch raffinement wordt hier inhoudelijk in eerste instantie niet meer gedaan dan het opsporen van 'clusters' van staten die op grond van bepaalde attributen bij elkaar genomen kunnen worden. Van die attributen wordt verondersteld dat zij voorwaarden zijn voor het optreden van integratie. In het bijzonder heeft Russett zijn aandacht gericht op:

- a een zekere gelijkheid op sociaal, cultureel en politiek terrein;
- b politieke interdependentie;
- c economische interdependentie.

Gelijksoortigheid wordt aan twee aspecten gemeten: resp. aan scores op een aantal variabelen die betrekking hebben op de nationale samenlevingen en aan het stempatroon in de Verenigde Naties. Daarbij wordt niet helemaal duidelijk welke onderscheiden dimensies van gelijksoor-

* N.a.v. Bruce M. Russett, *International regions and the international system. A study in political ecology*. Chicago, 1967.

tigheid deze maten geacht worden te meten (vgl. p. 11 en 59-61). Hoe dit ook zij, voor het eerste aspect is allereerst een factor-analyse uitgevoerd op een groot aantal variabelen uit Russett's eerder uitgegeven *Handbook of political and social indicators*¹ waaruit vijf hoofdcomponenten naar voren komen. De scores die de hoogste correlaties hebben met vier van deze hoofdcomponenten, worden gebruikt voor een soort factor-analyse, die landen met gelijksoortige scorepatronen bij elkaar neemt waardoor clusters gevormd worden. De vijf oorspronkelijke hoofdcomponenten kunnen benoemd als: economische ontwikkeling, communisme, intensieve landbouw, grootte en katholicisme. Het is opmerkelijk dat Russett de component 'grootte' verder uit zijn beschouwingen weert. Zijn motieven daarvoor zijn niet overtuigend (p. 21).

Over de andere indicatoren — stempatronen in de VN, lidmaatschap van intergouvernementele organisaties en wederzijdse im- en exporten — valt in dit verband minder op te merken. Het is duidelijk dat bij onderzoek op deze schaal steeds de aanwezigheid en bewerkbaarheid van materiaal moet worden afgewogen tegen de validiteit ten aanzien van het begrip dat men wil indiceren. Het is een situatie die men naar believen in termen van de Gordiaanse knoop en Scylla en Charybdis kan omschrijven. Klassiek kortom.

Op verschillende manieren is het nu mogelijk (afhankelijk van de schikking van het materiaal en de doelstelling van het onderzoek) matrices op te bouwen waarin clusters van landen door factor-analyse geïsoleerd kunnen worden.² Om het overzicht van de materiaalverzameling af te ronden, dient nog te worden opgemerkt dat voor de meeste indicatoren gegevens zijn verzameld voor twee tijdstippen. Daardoor kan enige aandacht aan veranderingsprocessen besteed worden. Een enkel resultaat. Men ziet de Commonwealth vervluchtigen en eveneens krijgt men de indruk dat de integratiemogelijkheden tussen de Westeuropese staten onderling toenemen, hetgeen gepaard gaat met een relatief losser worden van banden tussen West-Europa en de Verenigde Staten en Canada. Dit alles leidt — zo meen ik — meer in het algemeen tot drie vraagstellingen bij Russett:

- 1 is er een zodanige overeenstemming van grenzen tussen clusters op een bepaald tijdstip dat gesproken kan worden van een subsysteem binnen het interstatelijk systeem, een regio die maximale kansen op integratie biedt?
- 2 welke mate van stabiliteit hebben de gevonden clusters?

¹ New Haven, 1964.

² Bijzonder te waarderen vallen Russett's pogingen de betrouwbaarheid van zijn uitkomsten na te gaan door hetzelfde materiaal nog eens aan andere bewerkingen te onderwerpen en de uitkomsten van de verschillende analyses met elkaar te vergelijken (vgl. Appendix Hfdst. 3).

3 zijn er regelmatigheiden in de veranderingsprocessen op te merken in die zin dat wijzigingen in bepaalde sectoren steeds voorafgaan aan die in andere?

Op de eerste vraag moet het antwoord luiden dat binnen het interstatelijk systeem geen enkel subsysteem voorkomt, wanneer men daaraan een volledig samenvallen van clusters als voorwaarde verbindt. Natuurlijk zijn er wel een aantal regio's die in deze richting ver zijn voortgeschreden. Een moeilijkheid bij de presentatie in dit hoofdstuk (het elfde) is het verkeerd afdrukken van de figuren 11.2 en 11.3.³ In het algemeen kan men zeggen dat de kansen op integratie in de 'ontwikkelde' wereld hoger kunnen worden aangeslagen dan de 'ontwikkelde' wereld, wat dus een parallel vormt met de interne integratie.

Wat de tweede vraag betreft, alle clusters blijken een opmerkelijke stabiliteit te vertonen. De wijze, waarop deze wordt gekwantificeerd, is verscheiden en gecompliceerd (zie o.a. pp. 39, 89/90). Ze gaat het begrip van deze bespreker goeddeels te boven. Natuurlijk zijn er wel veranderingen op te merken, al was het alleen maar door de enorme toename van het aantal staten in de vijftiger jaren.

Tegen het einde van het boek treft men een analyse waarin Russett een directe, zij het partiële indicator voor responsiveness, namelijk de frequentie van gewelddadige conflicten, in samenhang bekijkt met de eerdergenoemde factoren die hij beschouwt als voorwaarden voor integratie. Een 'moeilijk punt' is hier het geringe aantal gewelddadige conflicten (met een minimum van 100 doden) waarover hij beschikte. Een oplossing voor volgend onderzoek zou mogelijk zijn ook andere soorten van negatieve interactie na te gaan zoals notawisseling met dreigende ondertoon, uitwijzen van diplomaten, stopzetten van diplomatieke betrekkingen.⁴

Afgezien daarvan leidt deze bewerking niet tot een duidelijke uitspraak over de derde bovengestelde vraag, welke causale reeksen tot integratie leiden of, bescheidener, wat noodzakelijke of voldoende voorwaarden voor het op gang brengen van het integratieproces zijn. Dat betekent dat voorspellingen op grond van deze studie een hachelijk avontuur blijven. Het is dan ook merkwaardig te zien wat de overigens zo terughoudende Russett op p. 224 van zijn boek opmerkt: 'In addition, a major struggle over one other peripheral area is now underway in Southeast Asia, and the result will almost certainly be the homogenization of the area within the system of the winner.' Daarmee omkleedt hij niet alleen

³ Behalve van verwisseling, is er bij de figuur die op Latijns-Amerika slaat, sprake van een vreemd gesitueerde stippelijijn.

⁴ Zie b.v. J. Galtung, 'East-West interaction patterns', in: *Journal of peace research*, 2 (1966).

de zo beruchte domino-gedachte van de Amerikaanse regering met een onverdiend intellectueel waas, maar hij doet tevens een voorspelling die zo vérstrekkend is dat ze alle feitelijke verschuivingen die in zijn boek gerapporteerd worden, ver overtreft.

Belangrijk is Russett's onderzoek naar de invloed die onderlinge nabijheid op de samenstellers der clusters uitoefent. Hij heeft daartoe nu ook een factor-analyse uitgevoerd op de staten, geschikt volgens de onderlinge nabijheid der politieke centra. De analyse van de clusters die hierdoor verkregen worden en alle overige clustert leert hem dat samenhang met de clusters naar geografische continuïteit relatief het geringst is (pp. 188/89, 213), hoewel nog altijd aanzienlijk. Ligging is hier dus een slechte voorspeller. Alleen vertrouwdheid met het kaartbeeld geeft een anderssoortige illusie.

Een bijzondere charme heeft Russett's boek door het onbevangen interdisciplinaire karakter en het ongeremd gebruik van analogieën. Analogieën berusten op vergelijking en gunnen vaak onverwachte doorkijkjes in de ordeloze chaos der feiten, maar bij toeval alleen kan de wetenschap niet leven. Met andere woorden: analogieën kunnen bruikbare hypothesen opleveren maar toetsing aan de feiten blijft over hun uiteindelijk waarde beslissen. Russett kent veel literatuur en maakt met kwistige hand gebruik van vondsten uit andere disciplines dan de zijne — met name de sociale psychologie — om zijn vermoedens op het terrein van de internationale integratie te formuleren (b.v. Homans, Festinger).

Een minder geslaagd gebruik van de analogie maakt Russett waar hij toelicht waarom zijn onderzoek relatief duidelijke regio's weet te onderscheiden in tegenstelling tot dergelijk onderzoek binnen nationale staten (p. 219/20). Naar mijn mening is de intrastatelijke regionale variantie daarvoor te klein. Ter verduidelijking vergelijkt hij enkele karakteristieken voor het internationale systeem met die voor de Verenigde Staten. Met name blijkt de regionale inkomensdifferentiatie voor de Verenigde Staten veel geringer dan die binnen het internationale systeem. In twee opzichten worden hier de zaken eenvoudiger voorgesteld dan ze zijn. Want, in de eerste plaats kan de regionale ongelijkheid in de Verenigde Staten niet model staan voor die, welke algemeen binnen nationale staten heerst. Met name kan binnen wat men gewoonlijk de ontwikkelingslanden noemt een belangrijk grotere regionale ongelijkheid in tal van opzichten verwacht worden.⁵ Daarnaast kan de regionale inkomensongelijkheid in de Verenigde Staten niet model staan voor andere

⁵ Een uitwerking van dit punt is te vinden in W. F. Heinemeyer en H. H. van der Wusten, 'Regional detail in development. An exploration', in *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 59 (1968), nr. 6, p. 282-288.

vormen van regionale ongelijkheid, die men ook daar kan aantreffen.⁶ Het begrip integratie wordt, hoe moeilijk het ook exact is te definiëren, op tal van niveaus gebruikt. Kijkt men vanuit sociaal-geografisch gezichtspunt dan zijn er op het niveau van de stadsbuurt, op dat van de landstreek, op nationaal niveau, op wereldniveau en op vele niveaus daartussen integratiekaders te onderscheiden. Maar even belangrijk als deze onderscheiding is het te kijken voor welke eenheden deze ruimten als zodanig optreden. In dit boek wordt uitgekeken naar integratiekaders voor nationale staten. Daarbij is veelal een premisse dat burgers binnen nationale staten in het profiel van hun loyaliteiten de voorrang aan hun nationale staat als integratiekader geven. Het zou nadere overweging verdienen of niet naast de integratie binnen het internationale systeem zich mogelijk heel andere integratiekaders, soms van wereldwijde dimensie, voor individuen en groepen beginnen af te tekenen. Wat de wederzijdse consequenties van deze processen zouden zijn, laat zich niet in drie woorden melden.

Terecht heeft Russett dergelijke thema's uit zijn boek gekapt. Het doel dat hij zich stelde, was al ambitieus genoeg. Hij heeft met zijn studie een waardevolle bijdrage aan de gedachtenvorming over het proces van interstatelijke integratie geleverd.

⁶ Zie daarvoor E. Ullman, 'Regional development and the geography of concentration', in: *Papers and proceedings of the regional science association*, 4 (1958), pp. 179-198.

BOEKBESPREKINGEN

RAE, DOUGLAS, *The political consequences of electoral laws*. New Haven (Yale University Press), 1967. — 173 p. 45 sh.

Op basis van in totaal 121 verkiezingsuitslagen in twintig landen in de periode 1945 t/m 1964 heeft Rae getracht een aantal regels (electoral laws) te formuleren, betreffende de wijze waarop stemmen worden vertaald in de toedeling van bestuursmacht (in het bijzonder parlamentszetels) aan de politieke partijen. Teneinde uit het beschikbare cijfermateriaal gevolgtrekkingen te kunnen maken, bezigt hij consequent een aantal formules, die een systematische benadering inderdaad vereenvoudigen. Hij hanteert hiertoe naast voor de hand liggende begrippen (als het stemmen-, resp. zeteltal van de grootste partij, het minimale aantal partijen nodig voor een meerderheidscoalitie, het aantal partijen, dat deelneemt aan de verkiezingen, resp. het aantal dat in het parlement vertegenwoordigd is) ook meer originele (zoals een formule die het mogelijk maakt de mate van versplintering, zowel bij de verkiezingen als in het parlement, cijfermatig te benaderen). Zijn formule voor de partijversplintering kan goede diensten bewijzen bij het onderzoek naar de ontwikkeling van het partijstelsel in een bepaald land in de loop van de tijd en bij pogingen tot vergelijking van partijstelsels in verschillende landen. Om die reden mag deze formule (de partijversplintering is gelijk aan één minus de som van de kwadraten van het decimale stemmenaandeel van iedere partij of wel:

$$F (\text{fractionalization}) = 1 - \left[\sum_{i=1}^n T_i^2 \right]) \text{ een aanwinst heten.}$$

Voor de stellingen waartoe Rae op basis van zijn formule komt, geldt dit helaas in veel mindere mate. Voor degene, die enigermate thuis is in de literatuur over kiesstelsels is er weinig nieuws bij en het nieuwe is vaak aanvechtbaar. Voor de beginner bieden zij slechts een beperkt en niet altijd juist inzicht.

Dit komt allereerst doordat Rae de politieke invloeden, die van andere factoren dan het kiesstelsel uitgaan, vrijwel buiten beschouwing laat. Een gebrek, dat hij zich wel realiseert, maar waarmee hij in zijn conclusies toch te weinig rekening houdt. Voorts verleiden verkeerde inzichten hem soms tot verkeerde conclusies. Zo ziet hij bijvoorbeeld bij zijn (uitermate summiere) karakteristiek van het Ierse kiesstelsel (blz. 110-111) volledig over het hoofd dat dit stelsel dikwijls een relatief groot aantal 'onafhankelijke' kamerleden oplevert, hetgeen de partijverhoudingen sterk kan beïnvloeden. Dit is vooral van belang omdat dit stelsel nogal de voorkeur heeft van Angelsaksische voorstanders van evenredige vertegenwoordiging. Rae deelde deze fout overigens met het rapport over herzieningen van het kiesstelsel van de werkgroep staatsrecht van D'66, die een sterk aan het Ierse stelsel verwant kiesstelsel aanbeveelt om te bereiken 'dat de kiezers zich uitspreken in eenheden, die de politieke hoofdstromingen in ons volk vertegenwoordigen' en daarbij eveneens het gesignaleerde verschijnsel over het hoofd ziet!

Onder de door Rae voor zijn berekeningen gehanteerde verkiezingen zijn er slechts enkele op basis van het zogenaamde absolute meerderheidsstelsel. Deze verkiezingen (in Australië en in Frankrijk onder de 5e republiek) leverden uitslagen op die tamelijk afwijken van de ervaringen, die vroeger in bijvoorbeeld Frankrijk, Duitsland en Nederland met soortgelijke stelsels zijn opgedaan. Door de beperktheid van zijn uitgangsmateriaal komt hij tot de foutieve conclusie dat er in wezen weinig verschil is tussen het relatieve en het absolute meerderheidsstelsel in enkelvoudige districten. Bovendien speelt ook hier de omstandigheid